

A PÁPASÁG FÖLEMELKEDÉSE A XI. SZÁZADBAN.

Második közlemény. *)

IV.

A visszahatás az egyház lehanyatlása ellen éppen ott vette kezdetét, hol a papság romlottsága a politikai és társadalmi viszonyok következtében a legmagasabb fokra emelkedett Francia- és Olaszországban. Míg Nemetországban I. Henrik és az Ottók erős karja némi rendet létesített és tartott fenn, addig a volt karoling birodalom más két tartományában teljes anarchia uralkodott. Az itt fönnállott szomorú társadalmi viszonyok,**) a világi clerus és a szerzetesek romlottsága szülték meg és tették népszerűvé a szerzetesi régi szigorú fegyelem fölélesztésének, sőt súlyosbitásának eszméjét; ezek érlelték meg a kedélyeket az egyház reformjára és függetlenítésére a feudalismus bilincsei alól. Ez utóbbi törekvés eszméje éppen ott született meg és testesült is meg, honnan a szerzetesi élet reformjára vonatkozó eszme is kiindult: nevezetesen a clunyi kolostorban Franciaországban. A clunyi kolostor alapítását egyenesen ama reactionnak köszönhetette,

*) Az első közleményt lásd a *Budapesti Szemle* 81-ik számában.

**) «*Lugendum est praesentis vitae tempus, in quo sunt ita omnia confusa, ut veritatis quidem nec vestigium usquam videas, nequitiae vero atque luxuriae cuncta esse repleta prospicias, nec aliquid juste recteque servari. Humiles et invalidos atque pauperiores videas a superbis et potentibus divitibusque comprimi affligi atque injuste laesi; honestum vero quemquam multis laesionibus perturbari etc.*» *Elog. S. Oddonis Abb. Cluniacensis*. Mabillon *Acta Sanctorum Ordinis S. Benedicti*. V. 146.

melyet a szerzetesség életében beállott hanyatlás Franciaország e részében a vallásosabb érzelmű egyháziak és világiak kebelében fölkeltett. *) Itt, hol a szerzetesi élet romlottsága a legnagyobb mérvben érezhetővé vált, itt ismerték föl először a baj orvoslásának eszközét és kezdték használni: a klastromok függetlenítését egyes világiak, sőt még a püspökök befolyása alól is, itt látjuk először életbe léptetve. A clunyi kolostort már alapítója, Vilmos aquitaniai herceg, eltérően az eddigi szokástól, mely az újonnan alapított kolostort az alapító családjának védnöksége és az illető egyházkerület püspökének hatósága alá rendelte, minden világi vagy egyházi hatalom teljes mellözésével egyenesen a szent szék védelme és fősege alá helyezte. **) Itt lett mindjárt az első apát Berno az új és az akkori időben valóban példányszerű szigorú szerzetesi élet megalapítója. Nyomdokain haladtak, sőt a fegyelmi szabályok súlyosbításában még fölülmúlták utódai Odó, Maiolus és Odiló, kiknek vezetése alatt a clunyi kolostor európai hirre és rendkívüli fontosságra emelkedett. Nem kell ugyanis felednünk, hogy e kor barbarsága és ebből kifolyólag nagyon gyöngye erkölcsi öntudata mellett is telve van vallásos hévvel és buzgósággal, hogy Európa népeinek éltető eleme e korban és még sokáig ezután egyedül a vallás. Mi sem természetesebb tehát, mint hogy az egyházi élet általános romlottsága közepett egy oly szerzetes társulat, mint a clunyi, melynek szigorú fegyelme és vallásos buzgósága még a legfeddhetetlenebb életű főpapok részéről is bámulattal vegyült elismeréssel találkozott, ***) az alsóbb osztályok körében általános és mély tisztelet tárgya lett. Az egyszerű clunyi szerzeteseket a legelső kolostorok hívták meg apátjoknak; és boldog volt azon egyház – mint egy e korban élő író magát kifejezi – mely innen kaphatott püspököt. †) Az utánczás nem maradhatott el. A clunyi kolostor nagy nevű első apátjai csaknem szünet nélkül új meg új kolostor reformálásával vannak elfoglalva, mire őket részint a

*) *Vita S. Hugonis Abb. Eduensis. Marrier. Bibliotheca Cluniacensis. 5.*

**) Vilmos herceg alapító levele, Mabillonnál i. m. V., 78.

***) Lásd Damiani bíbornok levelét a clunyi szerzetesekhez. *Opera. I., 83.*

†) Hildebertus *Vita S. Hugonis Abb. Cluniacensis. Marrier, Bibl. Clun. 420.*

kolostorok védnökei a szerzetesek ellenére, részint magok a szerzetesek önkényt hívták föl. A szigorú clunyi fegyelem behozatalán kívül e reformálás egy nagyon fontos újítással hozott kapcsolatba. Nevezetesen a szerzetesi élet elfajulásának megakadályozására — minthogy ez elfajulást a testületi szellem általános lehanyatlása az egyházban hatalmasan elősegítette volt — a clunyi reformátorok a központosítás rendszeréhez fordultak és az egyenesen általok alapított kolostorokat, valamint azokat is, melyek Burgundban és a szomszéd franczia tartományokban Cluny szabályainak elfogadásával újjá alakultak, az anyakolostorral, a mozgalom központjával, szoros kapcsolatba hozni törekedtek. Így történt, hogy a korábbi szokástól eltérőleg ez új kolostorok nem lettek önállókká, hanem továbbra is a clunyi apát vezetése alatt maradtak; és a függés kifejezéséül a kolostor főnöke nem apátnak, hanem csak priornak hivatott.

Így alakult meg a clunyi congregatio, mely testületet a szerzetesi szabályok szigorú föntartása, nemcsak Franciaországban, de egész Nyugat- és Közép-Európában rendkívül tiszteletre és befolyásra juttatott. Innen kezdve a reformatio Franciaországban, ha lassan is, mind több és több tért hódított, és azon visszaéléssel, hogy egyes kolostorok világi apátnak adtak, a clunyiiek tekintélyének érvényre jutása óta, mi körül-belül a tizedik század második felére esik, többé itt nem találkozunk. *)

Az itt életbeléptetett központosítás különös kiemelést érdemel azon körülménynél fogva, hogy a clunyi congregatio roppant befolyása a szerzetesi föltétlen engedelmesség következményeképen a clugnyi apátnak és ez által a szent székeknek állott egyenes rendelkezésére.

V.

Hasonló irányú mozgalommal találkozunk, bár egy fél-századdal később, Olaszországban, hol a reform megindítása Romualdnak a simonia kérlelhetetlen ellenségének nevéhez fűződik. Romuald egész életét a papok és szerzetesek romlott-

*) Mabillon *Annales Ordinis S. Benedicti*. IV. 57.

ságának ostromozására szentelte; e célból vándorolt és prédikált Italiában halála órájáig. *) Fáradhatatlan munkássága, bár rendkívüli nehézségekkel kellett küzdenie, **) nem maradt sikertelen s halála után szigorú, a remeteéletből vett szabályainak lelkes tanítványai mind több és több követőt szereztek. Az általa alapított camalduli kolostor központja lett egy új, a clunyihez hasonló, congregációnak, mely lassanként egész Közép- és Dél-Italiára kiterjeszkedvén, nem szűnt meg küzdeni az elvilágiasodott papság és a régi kéjelgő tunya szerzetesek ellen. Részt vettek e küzdelemben a cluniek is, kik már Romuáld föllépése előtt befolyásukat és reformjukat Olaszországra is kiterjesztették. Alberich Roma kényura a X. század közepén buzgón támogatta ez új irányt ***) s meghívására Odó clunyi apát Olaszországba utazván, a nagy hírű, de akkor mélyen lehanyatlott montecasinói és farfai kolostorokat új virágzásra keltette.

A reformmozgalom Németországot sem kerülhette el, annyiival kevésbé; mert Cluny, a mozgalom központja, politikailag még mindig a német császársághoz tartozott. Csakugyan a közelfekvő Lothringiában mindjárt a X. század közepén észlelhető a Clunyból kiindult mozgalom hatása. Az e korban élő metzi püspökök, Adalbero és Dietrich, buzgó hívei voltak az új iránynak, mely a lehanyatlott lothringiai kolostorokat is csakhamar új életre keltette, s melynek központjául Lothringiában az épen Adalbero által alapított Metzhez közel fekvő gorzei kolostor tekinthető. †) Hatalmas lendületet adott az itteni reformmozgalomnak Richárd verduni apát a XI. század elején, ki a mozgalmat Lothringia határain túl is kiterjesztve Lothringiában, Franciaországban és Flandriában huszonegy kolostort alakított át Cluny szabályai szerint. ††)

*) Damiani. *Vita Romualdi. Opera.* II. 429.

**) Reformálása a régi szabad élethez szokott szerzeteseket anyyira felbőszítette, hogy ezek a kissé túlszigorú leczkét tartó reformator egy ízben megverték, sőt meg is akarták gyilkolni. Damiani. *Vita Romualdi. Opera* II. 430, 444.

***) *Chronicon Benedicti Monachi. Pertznél i. m. III. 716. és Historiae Farsenses u. o. XI. 536.*

†) *Miracula S. Glodesindis és Miracula S. Gorgonis, Pertznél i. m. IV. 238, 246.*

††) *Vita Richardi Abb. Viridunensis. Pertznél i. m. XI. 286. Hugo Flaviacensis u. o. VIII. 236. 237.*

De az új irány a tulajdonképeni Németországban, bár egyes császárok, mint II. Henrik és egyes főpapok, mint Meinhard paderborni püspök, melegen pártolták a clunyieket *) az itteni kedvezőbb politikai és társadalmi viszonyok következtében, sokkal később lett érezhetővé, mint Francia- vagy Olaszországban. Mint már említettük, Németország erőteljes királyainak sikerült némi rendet tartani fönn és így a kolostorokban is, melyek itt általában a központi hatalomtól és nem az arisztokrátiától függöttek, oly botrányos, visszaélések, mint az említett más két tartományban, elő nem fordúlhattak. Megváltoztak a viszonyok IV. Henrik kiskorúsága alatt, midőn a gyám kormány botrányos gazdálkodása az apátságok betöltésénél **), itt is, mint egyebütt, a szerzetesi élet hanyatlására vezetett. Most már a tér a reformra itt is elkészült és a mozgalom csakhamar megindult. Hannó kölni érsek, az e korban élő német főpapok legtekintélyesebbike, római útja alatt, Felső-Olaszországban, megismervén és megkedvelvén a clunyiek szabályait, ezeket a magával hozott olasz szerzetesek által, a tőle alapított három kolostorban (Siegburg, Saalfeld és Grafschaft) életbe léptette. ***) Példáját több püspök követte különösen a Rajna mellekén, s bár a régi szerzetesek annyira idegenkedtek a reformtól, hogy számosan inkább odahagyták a kolostort, mintsem hogy az új szabályokat elfogadják †) a kolostorok átalakulása a Cluny által kijelölt szigorúan egyházas szellemben Németországban is mind nagyobb és nagyobb mérvet öltött. Így alakult meg a hirschaui congregatio a Vilmos, hirschaui apát, által reformált dél-német különösen schwarzwaldi kolostorokból, ††) mi által a szerzetesi élet reformja Németországban is szilárd alapot nyert. Azonban az ekként átalakított német kolostorok, bár Cluny szabályait elfogadták, nem veszítették el önállóságukat, mint a burgundi vagy francia kolostorok. Megtartották apátjokat továbbra is; de ez

*) Adalbert. *Vita Heinrici II. Imperatoris* Pertznél i. m. IV. 809. *Vita Meinverci*. u. o. XI. 116, 118.

**) Lambert, *Annales*. Pertznél i. m. V, 166.

***) Ugyanaz u. o. 283. *Vita Annonis*, u. o. XI. 477. s köv.

†) Mabillon. *Annales Ord. S. Benedicti*. IV, 57. Lambert. *Annales*. Pertznél i. m. V. 188.

††) Bernold. *Chronicon*. Pertznél i. m. V, 451. *Vita Vilhelm Abb. Hirsaugiensis*. u. o. XII, 218.

mit sem vont le azon erőből, melyet a Clunyból kiindult mozgalom a szigorúan egyházas szellem és a szoros központosítás által az egyháznak, különösen pedig az egyház fejének, a pápaságnak, kölcsönzött. A tiszteletteljes hódolat, melylyel a német reformált szerzetesek a clunyi apát iránt viseltettek, eléggé kipótolta a közvetlen függés hiányát, és az e kolostorok által fejlesztett kizárólagosan egyházi szellem a pápaság hatalmának fölemelésére a talajt Németországban is előkészítette.

VI.

E mozgalom a szerzetes életben, mely körül-belül egy század lefolyása alatt egész Nyugat-Európára kiterjeszkedett, sokkal mélyebb jelentőségű volt, mint a hogy talán első tekintetre föltűnik. A megszülemlő keresztyénség fő jellemvonása és gyors elterjedésének egyik hatalmas tényezője a spiritualis világnézet, mely a keresztyénség általános uralmának megszilárdulásával lassanként elenyészett, a reformált kolostorokban most új életre támadott. Ismét föltűnik azon sajátságos és csakis a szomorú társadalmi viszonyokból kimagyarázható észjárás, mely a világi élettől megvetéssel fordulva el, a lélek üdvének biztosítását a világtól teljes elvonultságban, tehát a szigorú kolostori életben, hitte legbiztosabban föltalálhatónak. Innen a szerzetesi élet szigorú szabályai iránt ama rajongó bámulat és vonzódás, mely e kort általánosan, köztök gyakran a legelőkelőbb világi és egyházi embereket is, meglepte; *) innen ama mély irtózás és megvetés a világi sőt az egyházi méltóságok iránt is, mit nemcsak az egyszerű szerzeteseknél lehetett tapasztalni, **) hanem, a mely a kebelökből kikerült főpapok (például Damiani Péter, VII. Gergely) írataiból is

*) A hirschaui kolostornak pl. a XI. század második felében több mint százötven tagja volt; köztök igen sok előkelő egyházi és világi ember, «ad eum (Vilmos apát) quam plurimi potentes viri ex ordine clericorum seu laicorum velut ad quoddam asilum confluebant, in tantum, ut plus quam centum quinquaginta monachos congregatos haberet absque multitudine fratrum barbatorum.» Vilmos apát élete. *Codex Hirsaugiensis. Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart.* I. 5.

**) Példák Hurternél, *Geschichte Papst Innocenc III.* III, 239.

kisugárzik. Könnyű belátni, hogy e világnézet a lelki és világi hatalom között eddig fennállott viszonyt helyesnek nem találta és mihelyt a lelki hatalom általánosan elismert legfelső képviselője, a római szent szék, e viszony megváltoztatását tervbe vette, törekvéseinek legbuzgóbb támogatóit a hierarchiai eszmék rajongó harczosait a reformált szerzetesekben találta föl. A pápaság és császárság között épen e kérdés miatt nemsokára kitört nagy küzdelemben a püspököket, kik hatalmukat és magas állásukat a világi hatalomtól nyerték, még habozni látjuk a pártválasztásban; de nem a szerzeteseket. Ezek különben is függetlenségek kivívására a világi és püspöki hatalom alól támpontot a szent székben találván, határozottan a pápaság mellé állottak s küzdöttek ennek ügye mellett nemcsak tettel és élő szóval, de az írás fegyverével is. Csak egy futó pillantást kell vetnünk e kor irodalmára s azonnal láthatjuk, hogy VII. Gergely törekvéseinek legszenvedélyesebb védelmezői a reformált szerzetesek kebeléből kerültek ki. *)

Mely fontosságot kölcsönzött e reformmozgalmon előmlő spirituális és egyszersmind hierarchiai szellemnek azon körülmény, hogy a kor, melylyel foglalkozunk, mint már említettük, minden barbársága és ezzel járó bűnei mellett is, sőt épen e barbárság következményeképen kizárólagosan, fánatikusan vallásos. A vallásos szellem az, mely e korban a keresztyén Európa csaknem minden szellemi termékén előmlik, ez az, mely e korszak úgymint a XI. század végével az európai nemzeteket oly egyesülésre bírta és oly lelkesedésre gyúlasztotta, minőre példát Európa történelmében azóta hiában keresünk. A vallásos szellem kizárólagos uralma mellett, könnyű elképzelni minő hatást gyakoroltak a nagy tömegre e szerzetesek, példányszerű sőt túlszigorú keresztyén életökkel. «Nem embereknek, hanem angyaloknak tartották őket» így kiált föl Lambert **) egy régi szabású, a reformmozgalmat ellenséges szemmel néző szerzetes keserűségével s valóban a befolyás mire e szerzetesek különösen az alsó néposztályokkal szemben szert tettek, csaknem mindenhatónak nevezhető. ***) E befo-

*) Flavigny-i Hugó, Bonitho, Desiderius monte casinói apát, Manegold, Berthold, Bernold, Bernried-i Pál stb.

**) Pertznél i. m. V, 188.

***) *Vita Richardi Abb. Viridunensis*. Pertznél i. m. XI, 286.

lyás képezte azon alapot, melyen az egész egyház reformálása a Cluny által megadott példa és szellem szerint lehetővé vált; mert nem nehéz belátni, hogy a szerzetesek csupán magokra az általános reformot keresztül nem vihették. A kiirtandó visszaélések sokkal mélyebben gyökereztek, sokkal szorosabban össze voltak növe világi érdekekkel, hogy sem azokat a világi hatalom alól általában még nem is emancipált szerzetesek szava elenyésztethette volna. Mit tehettek ez egyszerű szerzetesek a fejedelmek, a hatalmas feudális arisztokrácia és az ezekkel legtöbb esetben szövetségben álló püspöki kar ellen; példájok és intő szózataik csak még élesebben tüntették föl az egyház testén dülő sebeket, a nélkül, hogy azokat orvosolhatták volna. De a szerzetesség reformjának fontossága nem is ebben áll. A reform eszméjének fölvetése, a szerzetesi élet kebelében annak sikeres keresztülvitele, főképen pedig a közvélemény előkészítése az általános reformra és annak irányára: ezek kölesönöztek a Clunyból kiindult mozgalomnak mély jelentőséget. Az egész egyház reformálása csak akkor lett lehetségessé, midőn e szerzetesek kebeléből főpapok kerültek ki, midőn reformeszméjük a szent széket is meghódította, midőn példányszerű tiszta életök a pápai széken is föltalálhatóvá lett. És, hogy ez valósággal bekövetkezett, az főképen az ő érdemök, valamint később is tőlök nyert a már reformált pápaság az egyház újjáalakítására példát, irányt és hathatós támogatást. Mint később a középkor végén a királyok a feudális arisztokrácia ellen a városokkal szövetkeznek, úgy szövetkezik most a pápaság a fejedelmek, a püspöki arisztokrácia és az ettől függő nős papság ellen a szerzetes rendekkel. Szövetségek a kor szellemében hatalmas támogatással találkozott s így lett lehetővé a keresztyén egyházat megmentő és a pápaság világhatalmi állását megteremtő reformok keresztülvitele.

VII.

A pápaság világhatalmi állásának megalapítása elválaszthatatlanul egy ember nevéhez fűződik, kit — bár jelleme fölött nagyon különbözően hangzik a kortársak valamint az utókor ítélete — méltán a középkor legnagyobb emberei közé kell soroznunk. E férfiú a szerzetes Hildebránd, a későbbi

VII. Gergely pápa, kinek föllépése a pápaság történelmében közvetlen ama már említett viharos jelenetre következik, midőn három ellenpápa — egyik méltatlanabb, mint a másik e magas állásra — versenyzett szent Péter trónja fölött (1043.). Mint egy századdal előbb csaknem hasonló körülmények között, most is a császári beavatkozás vetett véget a szent széket annyira lealázó botránynak és a pápaság újra s most még nagyobb mérvben, mint valaha császári befolyás alá jutott. Négy pápa (II. Kelemen, II. Damasus, IX. Leo és II. Victor) emeltetett egymásután III. Henrik parancsszavára a pápai trónra; úgy látszott, hogy Henriknek csakugyan sikerülni fog a császári tekintélyt a pápai szék fölött végképen érvényre emelni. *) De ez csak látszat volt. Épen ez időpontban, midőn a császári befolyás Rómában ily magasra emelkedett, bekövetkezett az egyház és a pápaság történelmében azon mélyreható fordulat, melyet a szerzetesi irányú reformmozgalom győzelemre jutása a pápai széken előidézett. E fordulatot jelzi IX. Leó trónralépése, ki a császártól följajánlott tiarát már csak azon föltétel mellett fogadta el, ha a kinevezésbe a római nép és papság is beleegyezik. **) Fontosabb és eredménydúsabb volt ez egyszerű és az akkori körülmények között teljesen eredménytelen tiltakozásnál a császári mindenhatóság ellen IX. Leónak azon lépése, hogy Hildebrándot a római udvarhoz vonván, subdiaconussá és kincstárnokká nevezte ki. Innen számítható e rendkívüli ember mindenható befolyása a pápai székre, innen ama kettős, állandó irány a pápai udvar politikájában, mely egyfelől az egyház belső reformját a szerzetesreform által megadott szellemben; másfelől pedig a pápaság függetlenítését a világi hatalmak alól, és a pápaság mindenható tekintélyének megalapítását, keresztyénség lelki, úgy-mint világi ügyeiben tartotta szem előtt. Mert ez eszmék egyikének megvalósítása szükségképen maga után vonta a másikat. Hogy a pápaság az egyház reformatióját keresztül

*) Az *Annales Romani* szerint III. Henrik, miután a sutri-i zsinaton (1046) a három ellenpápát letétette és az általa kinevezett II. Kelemennel magát császárrá koronáztatta, formszerűen megnyerte azon jogot, hogy a pápát és a birodalom püspökeit ő nevezze ki. Pertznél i. m. V, 468.

**) Wibertus. *Vita Leonis IX.* Watterichnél i. m. I, 127.

vihesse, meg kellett egyrészt az ama központosítást valósítania az egyház kebelében, melyre a szerzetesi élet körében Clugny a példát már megadta volt, és a mely nélkül a reformáló pápaság a püspökökkel szemben cselekedni nem lehetett; míg másrészt ez eredmények elérése a papságot a világi társadalomhoz kötő kapcsok széttörését és ez ismét a pápaság legfőbb egyházi és világi hatalmának érvényre emelését elkerülhetetlen föltétellül tűzte ki. Korlátlan hatalommal rendelkező pápaság, melynek még a királyok sőt maga a császár is alá vannak vetve: ez volt a Hildebránd által most megindított reformmozgalom végkövetkezménye.

Természetes, hogy, mindaddig míg III. Henrik élt, ilyes eszme megvalósítása még csak szóba sem jöhetett. Hogyan kísérhették volna meg az épen a III. Henrik tekintélye által beültetett pápák a császári felsőség ellen küzdeni, mely különben is a Rómában uralkodó rendetlenség megszüntetésére csak az imént is oly szükségesnek és hasznosnak bizonyult be? Mindaz mit Hildebránd ez időben a pápaság függetlenítésére tehetett, egyszerű tiltakozás volt a császári mindenhatóság ellen, midőn tudniillik a III. Henrik által kinevezett pápákat a római papság és nép által újból megválasztatta *). Kifejezése volt ez a reformált szerzetesek körében kifejlődött és most Rómában is uralomra került hierarchiai elvnek, mely szerint világi ember — legyen ez bár a császár — a lelki hatalom fölött nem rendelkezhetik, hogy tehát a császári kinevezés nem tekinthető jogos eljárásnak a pápai szék betöltésére. **) Megkezdett az egyház reformálása is, mely téren

*) Így IX. Leót és II. Victort. Bruno. *Vita S. Leonio IX.* Watterichnél i. m. I, 97. Bonitho. *Ad amicum.* Jaffénál i. m. II, 632, 636. *Leo Casinensis* Pertznél i. m. VII. 686.

**) Rendkívül jellemző a reformált szerzetesek között uralkodó szigorú egyházas szellemre, valamint Hildebránd jellemére, a következő jelenet, mely a császár által pápává nevezett Brunó toul-i püspök (IX. Leó) és a még egyszerű szerzetes Hildebránd között, Leó életírója szerint Wormsban, Bonitho szerint Clugnyben történt volna. IX. Leó találkozáskor Hildebránddal és fölismervén a szerzetes lángeszét, föl szólította, hogy kövesse Rómába, de Hildebránd a föl szólítást határozottan visszautasította. «Miért?» kérdezte a főpap. «Mert nem az egyház törvényei által előírt szabályok szerint, hanem világi és királyi hatalom által akarod a római egyházat birtokodba venni.» E párbeszéd

a pápa és a császár most kezét fogva működtek; de a csekély eredmény még jobban meggyőzhette Hildebrándot arról, hogy a visszaélések megszüntetése mindaddig, míg a pápaság világi hatalomtól függve, az egész keresztyénség, de különösen a pápaság fölött nagyobb tekintélyt nem gyakorol, el nem érhető.

VIII.

Kedvező fordulat következett be Hildebrand nagy terveinek kivitelére III. Henrik halálával, midőn a trónörökös kiskorúsága miatt a birodalom ügyeinek vezetését az özvegy császárné vette kezébe. A császári kormánynak a női kezek alatt szükségképen bekövetkezett gyöngülése meghozta a kedvező alkalmat a pápaság emancipatiójára és ez alkalmat Hildebránd annyival inkább sietett fölhasználni, mert a pápaválasztás szilárdabb alapra való helyezésének szükségességét a körülmények is teljesen igazolták. Alig telt el két év III. Henrik halála után; a római aristokratia ismét fölemelte fejét és a megürült pápai széket újra oly emberrel töltötte be (X. Benedek), kinek gyöngesége biztos kezességül látszott szolgálni az aristokratia uralmára. *) Újra bebizonyult, hogy az Ottók és III. Henrik által követett eljárás: a pápai széket császári kinevezés által tölteni be — nem tekintve már említett veszélyes következményeit — a császári hatalom gyöngülése esetén azonnal a rendetlenség és zavar forrása. A pápaságot e kettős baj tudniillik a császárságtól való függés és a római aristokratia féktelenkedése ellen biztosítani, égető szükségnek és a pápai hatalom fölemelésére első lépésnek tűnt föl; és e biztosítékot Hildebránd — II. Miklós trónralépése után, mint archidiaconus állásában még jobban megszilárdulván — nem késett a pápai székek megadni.

A pápaválasztás, mint már említettük, a szokás által

bírta volna IX. Leót arra, hogy Romába a főpapi jelvények nélkül vonulva be, ott magát a régi szokás szerint megválasztassa.

*) «Ita quippe est homo (X. Benedek) stolidus, deses ac nulli ingenii, ut credi nescisse per se talia (a pápai székre való fölemelésére vonatkozva) machinari.» Damiani bíbornok levele Henrik, raven-naj érsekhez. *Opera* I. 41.

szentesített jognál fogva a római népet és papságot illette; de említettük azt is, minő számos esetben bebizonyult, hogy a könnyen megvesztegethető római nép és a romlott meg tudatlan római papság *) mennyire nem volt méltó e jogra. Az innen keletkezett visszaélések vonták magok után a császári beavatkozást, mi a nélkül, hogy a botrányos jeleneteknek Rómában teljesen véget vethetett volna, a pápai szék függetlenségének még nagyobb mérvű elenyészésére vezetett. Epen ez okok miatt II. Miklós pápa rendelete, melyet 1059 április 13-dikán bocsátott ki, az eddigi főtényezőknek csak másodrendű szerepet juttatott és a főhatalmat oly testület kezeibe tette le, melytől — az e testületet a szent székhez kötő érdekazonosságnál fogva — a pápaválasztás jogának méltó és mindenekfölött az egyház érdekeinek megfelelőleg történendő gyakorlatát jogosan meg lehetett várni. Ez új testület a *cardinalis*ok *collegiuma* volt.

A kifejezés, melylyel e testület megneveztetett, nem most tűnik föl először; korábbi időkben a *cardinalis* címet a papság körében nemcsak a püspökök, de az alsóbb rendű papok is nagyon általánosan használták. **) Különösen áll ez Olaszországra, hol a *cardinalis* megnevezés a nagyobb egyházközségeknél szolgáló élethossziglan megválasztott vagy kinevezett, tehát el nem mozdítható, papok címéhez tartozott. ***) Így volt ez Rómában is, csak hogy az itteni *cardinalis* testület, már IX. Leó korában teljesen átváltozott; mennyiben a szűk Róma városi jelleget levetvén, az egész nyugoti keresztyén egyház legkitűnőbb embereit magában foglaló *universalis* jellegű testületté alakíttatott át. Említettük, miként a szerzetes irányú reformmozgalom IX. Leó alatt ennek személyében jutott győzelemre a pápai széken. A reformálni akaró pápa első teendője volt természetesen a római egyház újból szervezése s mivel a szellemileg úgymint erkölcsileg a legnagyobb mérvben aláhanyatlott római papságban alkalmas egyéneket nem találhatott, mellőzve azon régi szokást, mely szerint csak egy és ugyanazon egyháznál lehetett alsóbb papi méltóságról

*) Bonitho. *Ad amic.* Jaffénál i. m. II, 629.

**) Muratori. *Dissertatio de Cardinalium institutione. Antiquitates Italicae medii aevi.* V, 157.

***). Ugyanaz u. o.

felsőbbre emelkedni, a reformpárt fejeit Olaszországból és Franciaországból maga körül egyesítette. *) Utódai folytatták ez eljárást; s így képződött ki azon testület, melyre, mint a megindult reformmozgalom támpontjára és éltető lelkére, II. Miklós pápa teljes bizalommal és megnyugvással ruházhatta a pápaválasztás fontos cselekményénél az elsőrangú, döntő befolyást.

A császári befolyás a pápaválasztásra azonban sokkal hosszabb ideig volt gyakorlatban, hogy sem azt a fönnálló viszonyok mellett már egyszerűen el lehetett volna mellőzni. A pápaság függetlensége még teljességgel nem volt biztosítva; tekintélye még ezután volt az egyház kebelében is érvényre emelendő; épen azért a függetlenségre tett első lépésnél nem volt tanácsos a még mindig hatalmas császári udvarral teljesen és nyíltan szakítani. Föntartatott tehát IV. Henriknek — valamint utódi közül is azoknak, kik a szent széktől személyesen kieszközik — azon jog, hogy az új szabály szerint a bíbornokok által megválasztott pápát megerősítse. **)

Hogy a pápaválasztás ily módon történt szabályozása a kitűzött cél elérésére úgymint a pápai szék függetlenítésére a császári befolyás és a római aristokratia féktelenkedése ellen, tökéletesen megfelelt: a bekövetkezett események eléggé bebizonyították. De e lépés a függetlenítésnél még többet eredményezett. Az ekként, a keresztyén egyház legjelesebb papjaiból szervezett *cardinalis collegium* a pápaság állandó tanácsává fejlődött ki; s minthogy szokássá lett a pápai széket mindig a

*) Bonitho. *Ad amic.* Jaffénál i. m. II. 633.

**) A pápaválasztásra vonatkozó rendelet, két egymástól némileg eltérő szövegben maradt fönn. Az egyik (*Chronicon Farfense. Muratorinál Scriptores Rerum Italicarum.* II, 645.) a királynak a bíbornokokkal a választásra egyenlő befolyást biztosít: «ne venalitatis morbus quaelibet occasione subripiat, religiosi viri cum Serenissimo filio nostro Rege Heinrico praeduces sint in promovendo Pontificis electione.» stb.; a másik ellenben (*Hugo Flaviacensis,* Pertznél i. m. VIII. 408) a választás jogát határozottan csakis a bíbornokokra ruházza és csak azután teszi hozzá e mindenesetre nagyon határozatlan kifejezést: «salvo debito honore et reverentia dilecti filii nostri Heinrici, qui in praesentiam rex habetur et futurus imperator Deo concedente speratur; sicut iam sibi concessimus et successoribus illius, qui ab apostolica sede personaliter hoc jus impetraverunt.»

bíbornoki testületből tölteni be, ez által megadatott a szent szék politikájának azon következetesség és szilárdság, mely nélkül a pápaság későbbi roppant hatalma aligha kivívható lett volna. Mert oly nagy czél elérésére, mint a minőt Hildebránd maga elé kitűzött, nem volt és nem lehetett elegendő egy ember élete. Az ily nagy czél elérésére szükséges következetesség, kitartás és állandóság évtizedek hosszú során át, a szerencse minden változásai közepett, mint a régi római senatus példája fényesen bebizonyította, a testület által űzött és nem egyes ember életéhez kötött politikának jellemző tulajdonai; és a bíbornokok collegiumának föállítással e kellékeket a szent szék politikája is megnyerte. Ez időtől fogva a pápaság politikájában ingadozást nem látunk; ez határozottan halad a Hildebránd által kijelölt úton a kitűzött czél felé, mely, mint tudjuk, nem kevesebből állott, mint a pápaságot a keresztyénség lelki valamint világi ügyeiben is legfelső hatalommá emelni.

Gondoskodni kellett azonban arról is, hogy e rendelet, melyhez a pápaság egész jövője csatoltatott, holt betű ne maradjon. Nem volt elég a pápaság függetlenségét elvileg megalapítani: a pápaválasztás szabadságát és a pápa személyét biztosítani kellett a császárság és a római aristokratia előrelátható támadásai ellen. E czélra fegyveres erőre volt szükség; és ez erőt megadták a normannok.

Alig pár évdizeddel előbb tűntek föl először e bátor kalandorok Dél-Itáliában. Kezdetben, mint a görögök szövetségesei és zsoldosai küzdöttek az arabok ellen Siciliában; később, szövetségeseik gyöngeségét fölismervén, ezek rovására Apuliában és Calabriában állandóan megtelepedtek. A keleti és nyugoti császárság között, mindkét hatalom iránt ellenséges álláspontot foglalva el, a kevés számú, de rendkívül harcias nemzet nemcsak fönn tudta magát tartani, de hódításait Dél-Olaszországban mind tovább és tovább terjesztette. III. Henrik életében, a császári mindenhatóság idején Rómában, a pápák is ellenséges szemmel nézték ez új és épen nem békés természetű hatalom keletkezését; sőt IX. Leó nem elégedve meg az egyházi fegyverrel, a kiátkozással, személyesen is — bár szerencsétlenül — küzdött ellenök. A Fertorium mellett vívott ütközetben, a pápának németekből és olaszokból álló hadserge teljes vereséget szenvedett s maga Leó pápa is a

normannok hatalmába került. De a tiszteletteljes bánásmód, melylyel a győzők nemes foglyuk iránt viseltettek, *) elfeledtette a pápával a szenvedett vereséget és a két fél között fönnállott érzékenykedést nemsokára szoros szövetséggé változtatta. A normannok hódításai szentesítésére a pápánál alkalmasabb tekintélyre alig találhattak volna; míg másrésről a pápai szék a normannoknak hadi erejében a még mindig hatalmas római arisztokrácia és szükség esetén a német királyok ellen is hathatós támogatást nyerhetett. Így történt, hogy már IX. Leó nemcsak békére lépett velök és Apuliát meg Calabriát, mint pápai hűbért rájuk ruházta, hanem az egyház védőivé is kinevezte őket. **) E barátságos viszonyt újból fölvette és tovább fejlesztette II. Miklós pápa 1059-ben, midőn Apuliát, Calabriát és a még meghódítandó Siciliát, mint pápai hűbéreket ünnepélyesen Guiscard Robertre ruházta, ez pedig a maga részéről esküt tett le, hogy a szent szék birtokait bárki ellen oltalmazni fogja és minden módon elő fogja segíteni, hogy a pápaválasztás jövőben az új szabályok szerint történjék. ***)

E szövetség előnyös voltát a pápai székre a normannok azonnal fényesen bebizonyították. A pápa kérelmére hadjáratot intéztek a szent szék birtokaiban és a hatalmas római arisztokrácia várait egymásután lerombolva, nemcsak a féktelen arisztokraták erejét törték meg, †) hanem X. Benedek ellenpápát is, ki Róma környékén mindeddig fönn tudta magát tartani, lemondásra kényszerítették. ††) Épen ily tevékenyen működtek a pápaság ügye mellett néhány évvel később II. Miklós halála után, midőn az új pápaválasztási rendelet érvényre emelése forgott kérdésben.

*) Sirva kérték — mondja a krónikás — a pápától az abszolut, midőn ez Civitate városból, hová a csata után vonúlt, mint hadi fogoly közéjük kiment. Aimé *L'histoire de li Normant et la Chronique de Robert Viscart*. 275. Kiadta Champollion Figeac. Paris. 1835.

**) Ugyanaz u. o. 276.

***) *Guiscard Robert* hűségesküje Watterichnél i. m. I. 233.

†) Bonitho *Ad amic. Jaffénál* i. m. II. 643.

††) Ugyanaz u. o. és *Annales Romani* Pertznél i. m. V. 471.

IX.

Hogy a római udvar, mióta ügyeinek vezetését Hildebrand vette kezébe, minő czélok felé törekszik, senki előtt kétséges többé nem lehetett. Nemesak a pápai szék függetlenítésére tették meg a már említett lépések, hanem az egyház reformja is oly terjedelemben és oly erélylyel kezdetett meg, mint azelőtt soha. A mind gyakoribbá váló római zsinatok, melyek a reformpárt embereit a római udvarral szoros összeköttetésben tartották; a nagy számmal kiküldött legatusok erélyes föllépése minden fontosabb egyházi ügyben, a reformált szerzetesek buzgó tevékenysége a reformeszmék terjesztésében, mindezek összehatottak a reformmozgalom általánossá tételére, valamint az annyira lehanyatlott pápai tekintély új fölemelkedésére. De ez élénk működés az ellenpártot is tevékenységre ösztönözte és előidézte a reformmozgalom által már megsértett vagy fenyegetett érdekek szövetekezését. Így történt, hogy II. Miklós halála után az új pápaválasztási rendelet által megsértett császári udvar, a megalázott római arisztokrácia és a reformmozgalmat ellenséges szemmel néző lombard püspökök, a bibornokok által megválasztott II. Sándor pápával szemben Cadalus pármái püspököt emelték a pápai székre (II. Honorius). Most következett be a válság, mely eldöntendő volt, hogy a reformpárt rendelkezik-e kellő erővel megkezdett művének megvédésére és befejezésére.

A küzdelem a két pápa között több évig elbúzózott, de a kimenetel nem sokáig volt kétséges. Az 1062-ben Augsburgban és még inkább az 1064-ben Mantuában tartott zsinaton II. Sándor az ellenzéki német és olasz püspököktől is általánosan elismertetett *) és a császári pápa — ez az első eset arra, mi később oly gyakran bekövetkezett — bár a pápai címet haláláig megtartotta, igényeinek elismertetését püspöksége határain túl nem vihette. E kedvező fordulatot a pápaság ügyeiben, közvetve a reformpárt szilárd összetartása és naponkénti gyarapodása, közvetlen pedig a Németországban beállott politikai változások idézték elő. 1062-ben ugyanis Hanno

*) *Annales Altahenses* Pertznél i. m. XX. 814. Bonitho *Ad amic.* Jaffénál i. m. II. 648.

költni érsek a női kormánynyal, de főképen a Henrik augsburgi püspök nagy befolyásával elégedetlen német nagyoktól támogatva, a kormányzói hatalmat a gyermekkirálylyal az özvegy császárné kezéből magához ragadta. Mint már a szerzetesség reformjánál fölemlítettük, Hannó a reformpárt legkitünőbb híveihez tartozott: kormányra lépése tehát — mit Hildebrand és pártja bizonyára nagyban előmozdítottak — biztos jele volt a reformpárt győzelmének, mi a német udvarnál beállott politikai irányváltozás következtében csakugyan be is következett. *)

Az új pápaválasztási rendelet ezzel a tűzpróbát szerencsésen kiállotta. A pápai szék függetlensége most már nemcsak elvben mondatott ki, hanem ténynyé vált; és ezzel biztosított azon alap, melyen a pápaság nagy hatalmát fölépíteni lehetett. Az egyházi reformnak a lefolyt küzdelmes években félbenszakadt munkáját, most a vihar elvonulása után a pápai szék megújult hévvel a cél és irány biztos tudatával vette elő, **) de főfigyelmét épen e visszaélések sikeres orvosolhatása végett a pápa egyházi tekintélyének emelésére, a szigorú központosítás eszméjének megvalósítására fordította. Mint már említettük a két sarkalatos baj, melyben az egyház ez időben szenvedett: az egyházi hivatalokkal folytatott vásár (simonia) és a papság erkölcstelen élete (nikolaitismus) volt. Mindkettő ellen tettek már az előbbi pápák alatt lépések, több zsinat élesen elítélte e visszaéléseket és meg is büntetett a vétkezők közül többeket; ***) de mivel e bajok a mellett, hogy általá-

*) Hogy az eldöntést valóban Hannó adta meg, eléggé bizonyítja *Damiani* bíbornoknak hozzá intézett sorai: «ad sacerdotium quoque manum tuae prudentiae protinus extendisti, dum et Parmensis bestiae (Honorius ellenpápa) squamea colla evangelici mucronis vigore praecidere et Apostolicae Sedis antistitem in suae dignitatis elaborasti solium reformare». *Opera* I, 43.

**) «... Post longam tempestatem et crebras procellas, sereno, nube expulsa, Deo iubente reddito, forensibus iam occurrere valemus, quia Dei propitio unde ire debeamus viam videmus.» *II. Sándor* levele Gyárfás rheimsi érsekhez Mansinál i. m. XIX, 912.

***) Így például a florencezi zsinat 1055-ben. *Bonitho Lib. ad amicum*. Jaffénál i. m. II, 637. *Annales Altahenses* Pertznél i. m. XX, 807.

nosan el voltak terjedve, még világi érdekekkel is szoros kapcsolatban állottak, mint a tapasztalat kimutatta, mindaddig, míg a pápaság lelki és világi tekintélye magasabb fokra nem emeltetett, nem voltak kiírthatók. Hildebránd tevékenysége épen ezért II. Sándor pápa alatt főképen a szentszék egyházi tekintélyének emelésére irányult.

MIKA SÁNDOR.